

Βίος Αγίου Μαξίμου του Γραικού (4) [Ποιμαντικό έργο Αγίου Μαξίμου στη Ρωσία]

[Αφιέρωματα](#) / [Άγιος Μάξιμος ο Γραικός](#)

Κατάσταση στην Ρωσία κατά τον 16^ο αιώνα

Για να γίνει αντιληπτό το τεράστιο διαφωτιστικό και αναγεννητικό έργο, το οποίο πραγματοποίησε κατά την ακούσια παραμονή του στην Ρωσία ο άγιος Μάξιμος, και το οποίο του έδωσε τον χαρακτηρισμό «πρώτος φωτιστής των Ρώσων», πρέπει να γνωρίζει κάποιος την πνευματική και κοινωνική κατάσταση της εποχής της δράσεώς του (πρώτο μισό του 16^{ου} αιώνα) στην χώρα αυτή. Πολύ συνοπτικά θα αναφερθούμε στην κατάσταση αυτή^[1].

Ρώσοι και ξένοι ιστορικοί χαρακτηρίζουν την εποχή αυτή ως την περισσότερο σκοτεινή περίοδο της ρωσικής Ιστορίας. Βέβαια, υπήρχαν και άγιες προσωπικότητες, αλλά αυτοί αποτελούσαν εξαιρέσεις. Κυρίως αυτοί ήταν διά Χριστόν σαλοί, όπως οι Λαυρέντιος της Καλούγκα (†1515), Βασίλειος της Μόσχας (†1552), Αρσένιος του Νόβγκοροντ (†1570), Ιωάννης του Ροστώβ (†1580), Ιωάννης της Μόσχας (†1589), που έλεγχαν και καυτηρίαζαν με τον ασυνήθιστο αυτόν τρόπο ζωής τους την ρωσική πραγματικότητα. Οι πολιτικοί άρχοντες και οι εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι, ενώ έπρεπε να δείχνουν οι ίδιοι με το παράδειγμά τους την αληθινή χριστιανική ζωή, γινόταν το αντίθετο. Ο λαός ζούσε σύμφωνα με

τα ιδιοτελή πάθη του. Η σκληρότητα, η απανθρωπία, η εκμετάλλευση, η αδικία, η υποκρισία, αλλά και τα σαρκικά πάθη, η μέθη, ο ηδονισμός, κυριαρχούσαν. Μαζί με την αμαρτωλότητα συνδυαζόταν και μία βασική έλλειψη παιδείας, μορφώσεως και εσωτερικής καλλιέργειας.

Η μεγάλη αμάθεια, «απαιδευσία και νοητική ανωριμότητα», όλων των κοινωνικών στρωμάτων, είχε ως αποτέλεσμα την επικράτηση πλήθους πλανών, δεισιδαιμονιών, προλήψεων και διαφόρων στοιχείων της προχριστιανικής ρωσικής ειδωλολατρίας. Το πνευματικό αυτό σκοτάδι οφειλόταν στην ολοκληρωτική σχεδόν έλλειψη των μορφωτικών μέσων. Αλλά και όσα υπήρχαν, ήταν σε άθλια κατάσταση. Κατά το 1546 δεν υπήρχαν στην Μόσχα σχολεία. Μόνο στα μοναστήρια μπορούσε να μάθει κανείς γράμματα. Αλλά και οι μοναχοί προτιμούσαν την αμάθεια. Πολλοί θεωρούσαν την παιδεία ως πραγματική αίρεση ή οδηγό προς την αίρεση ή την τρέλλα. Ήταν ζήτημα αν ένας στους δέκα μοναχούς γνώριζε από στήθους την Κυριακή προσευχή.

Οι αρχιερείς δυσκολεύονταν να βρουν πρόσωπα που γνώριζαν ανάγνωση για να τα χειροτονήσουν ιερείς. Οι Ρώσοι ηγεμόνες και τα παιδιά τους ήταν εντελώς αγράμματοι, εκτός εξαιρέσεων. Και οι επίσκοποι της Εκκλησίας ήταν ολιγογράμματοι. Ο άγιος Μάξιμος αναγκάστηκε να εξηγήσει σε Ρώσο επίσκοπο την διαφορά των ομοήχων ρωσικών λέξεων μίρ (=κόσμος) και μήρ (=ειρήνη) γιατί νόμιζε ότι στην φράση «υπέρ της άνωθεν ειρήνης (μήρ)» η δέηση γίνεται υπέρ του άνωθεν κόσμου (μίρ), δηλαδή των αγγέλων.

Ο πατριάρχης Νίκων γελούσε όχι για την αμάθεια των συγχρόνων του αρχιερέων, αλλά για την αγραμματωσύνη τους. Οι προσπάθειες μορφώσεως υποψηφίων κληρικών έπεφταν στο κενό. Η μάθηση ήταν ενοχλητική. Δεν δέχονταν να υποβληθούν σε στοιχειώδη γραμματική προπαιδεία.

Είδαμε ότι η βιβλιοθήκη του μεγάλου ηγεμόνα ήταν κλειστή για έναν ολόκληρο αιώνα. Η σοφία των χειρογράφων ήταν απρόσιτη. Οι πλούσιες βιβλιοθήκες μερικών Μονών δεν ωφελούσαν τους απαίδευτους μοναχούς. Οι ιεροπραξίες γίνονταν μηχανικά και ατελέστατα, με πλήρη άγνοια της σημασίας των τελουμένων. Οι περισσότεροι αρχιερείς αγνοούσαν και τα στοιχειώδη της πίστεως [\[2\]](#).

Αποτέλεσμα της αμάθειας κλήρου και λαού ήταν η θρησκευτική τυπολατρία και δεισιδαιμονία. Οι Ρώσοι εκείνη την εποχή επειδή δεν κατέστησαν ικανοί να κάνουν κτήμα τους την ουσία της ορθοδοξίας, δηλαδή το πνευματικό και ηθικό περιεχόμενό της, προσκολλήθηκαν στο τυπικό μέρος της, στους λατρευτικούς και τελετουργικούς τύπους. Ταύτισαν τον τύπο με την ουσία, την εξωτερική μορφή της λατρείας με το δόγμα. Προσκολλήθηκαν με φανατισμό στον τύπο και την

εξωτερική ευσέβεια. Δεν μπορούσαν να καταλάβουν ότι ο εξωτερικός τύπος της λατρείας δεν ήταν ο ίδιος εξ αρχής, αλλά δέχθηκε βαθμιαία εξέλιξη μέσα στην Εκκλησία διά μέσου των αιώνων. Ότι η θεία Λατρεία έχει πυρήνα και κέλυφος. Ότι στην εξωτερική μορφή, τους λειτουργικούς δηλαδή τύπους, μπορούσαν οι κατά τόπους Εκκλησίες να διαφέρουν, χωρίς αυτό να σημαίνει και διαφορά στην πίστη.

Η προσκόλληση στους εξωτερικούς τύπους οδηγεί σε φαραισαϊσμό. Οι παραβάτες των εντολών του Θεού προσπαθούσαν να τηρήσουν όσο το δυνατόν με ακρίβεια τους εξωτερικούς τύπους πιστεύοντας ότι ικανοποιούν την δικαιοσύνη του Θεού και επιτυγχάνουν την σωτηρία τους. Ο σκληρός και καταπιεστικός κυβερνήτης πραγματοποιούσε προσκύνημα σε μακρινό μοναστήρι. Ο άδικος και πλεονέκτης δικαστής άναβε στον ναό μεγάλες λαμπάδες για τα χρήματα που απέκτησε με την άδικη απόφασή του. Ο πλούσιος που πλούτιζε με αδικίες ξόδευε χρήματα για την ανοικοδόμηση ναού, κ.ο.κ.

Οι Ρώσοι αυστηροί τηρητές των τύπων θεωρούσαν τον εαυτό τους ως τον κατεξοχήν «άγιον λαόν» και την θρησκεία τους, όπως την τηρούσαν, ως τον γνήσιο Χριστιανισμό. «Οι Μοσχοβίτες», λέγει ο «erberstein, «καυχώνται ότι μόνον αυτοί είναι χριστιανοί»[\[3\]](#).

Οι συνθήκες της απαιδευσίας ευνόησαν την διάδοση των αποκρύφων βιβλίων, τα οποία μεταφέρθηκαν από την Κωνσταντινούπολη, τις νοτιοσλαβικές χώρες -ιδιαίτερα από την Βουλγαρία- ή από την Δύση. Το περιεχόμενο των αποκρύφων ήταν κυρίως θρησκευτικό. Ως συγγραφείς μερικών από αυτά θεωρούνταν Πατέρες της Εκκλησίας. Παρά την καταδίκη των αποκρύφων από την Εκκλησία, αυτά ήταν πολύ διαδεδομένα. Οι Ρώσοι τον 16^ο αιώνα λόγω της αμάθειάς τους δεν μπορούσαν να ξεχωρίσουν το παράδοξο ανακάτεμα χριστιανικών και εθνικών αντιλήψεων. Ο λαός δεν μπορούσε να διακρίνει μεταξύ αλήθειας και φαντασιολογήματος. Εξάλλου ο τρόπος γραφής των αποκρύφων ικανοποιούσε το θρησκευτικό και ποιητικό συναίσθημα των ανθρώπων, στους οποίους ήταν εντελώς ακατάληπτα τα θρησκευτικά βιβλία με θεωρητικό περιεχόμενο και ήταν γραμμένα σε μια δύσκολη γλώσσα. Ανάμεσα στις διάφορες πλάνες, τους αναχρονισμούς, τις ιστορικές ανακρίβειες, τις παράδοξες και περίεργες λεπτομέρειες των αποκρύφων βιβλίων εισάγονταν μερικές σπουδαίες ιδέες και τολμηρές πρωτοτυπίες, που γοήτευαν τους απαιδεύτους. Η ανάγνωση των αποκρύφων συνδεόταν με την ψυχική σωτηρία.

Ο λαός, ως ακατήχητος και αφώτιστος στις αλήθειες της πίστεως, ζούσε στην καθημερινή ζωή τις εορτές, τις πανηγύρεις, τα οικογενειακά γεγονότα με τις παραδόσεις της προηγούμενης ειδωλολατρικής θρησκείας. Οι χριστιανικές εορτές του Πάσχα και των Χριστουγέννων έχαναν εντελώς τον χριστιανικό τους

χαρακτήρα.

Η μαγεία ήταν διαδεδομένη. Οι Ρώσοι της εποχής αυτής είχαν πάθος με τα μαντεύματα, τους οιωνισμούς και τις γοητείες. Οι ίδιοι οι βασιλείς κατέφευγαν στους μάγους για να πετύχουν τους σκοπούς που επεδίωκαν. Μερικοί αντί να καλούν τους ιερείς στα σπουδαία οικογενειακά γεγονότα καλούσαν τους μάγους.

Ευρύτατα διαδεδομένη κατά την εποχή αυτή ήταν η αστρολογία. Οι αστρολόγοι με την μελέτη των συνδυασμών των διαφόρων θέσεων και κινήσεων των ουρανίων σωμάτων προσπαθούσαν να εξαγάγουν συμπεράσματα για την υποτιθέμενη επίδρασή τους στα γήινα πράγματα, ιδιαίτερα στον χαρακτήρα και τις πράξεις των ανθρώπων. Περισσότερο διαδόθηκε η αστρολογία με τις μελέτες αιρετικών και ετεροδόξων ξένων που διέμεναν στην Ρωσία.

Το κυριότερο όμως χαρακτηριστικό της εικόνας της ρωσικής κοινωνίας ήταν το αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ των ευγενών και του λαού. Η εκμετάλλευση, η καταδυνάστευση και η καταλήστευση των περιουσιών των φτωχών, ιδιαίτερα με την τοκογλυφία, ήταν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πλουσίων. Η αγάπη προς τον πλησίον ήταν άγνωστη· αναισθησία και σκληροκαρδία κυριαρχούσαν στην ρωσική κοινωνία. Πλήθος φτωχοί από τις στερήσεις και τις καταπιέσεις αναγκάζονταν να γίνονται υπηρέτες των πλουσίων αναλαμβάνοντας όλες τις βαρειές εργασίες για να εξασφαλίσουν τον επιούσιο.

Οι ευγενείς και αριστοκράτες ζούσαν μέσα στην χλιδή και την πολυτέλεια. Το γεύμα ενός ευγενούς ήταν τόσο πλούσιο, ώστε μπορούσε να διαθρέψει δεκάδες ανθρώπους. Μέτρο του πλούτου ήταν το πλήθος των υπηρετών. Αυτοί συνόδευαν τους κυρίους τους κατά την έξοδό τους, άλλοι προπορευόμενοι και άλλοι ακολουθώντας την πολυτελή άμαξα. Οι άρχοντες συμπεριφέρονταν προς τους κατωτέρους τους με υπερηφάνεια, περιφρόνηση και βιαιότητα. Οι περισσότεροι λόγω των μεγάλων κοινωνικών αντιθέσεων πίστευαν ότι οι άρχοντες και ο απλός λαός ήταν πλασμένοι από διαφορετική ύλη.

Αποτέλεσμα της προνομιακής θέσεως των ισχυρών ήταν η ολοκληρωτική έλλειψη δικαιοσύνης[4]. Επικρατούσε η αυθαιρεσία και τυραννική διοίκηση των κυβερνώντων. Ο λαός γνώριζε μόνο φορολογίες, αγγαρείες, ταπεινώσεις και εξευτελισμούς. Ο ιστορικός Καραμζίν σημειώνει με μελαγχολία, ότι η Ρωσία ποτιζόταν με το αίμα και τα δάκρυα του λαού από την αυθαιρεσία των ηγεμονίσκων. Οι δικαστές αποφάσιζαν χωρίς ντροπή και φόβο, ότι ήθελαν δικαιώνοντας συνήθως τους πλουσίους[5].

Τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, αλλά και τα λαϊκά, καλλιεργούσαν την ζωή των

παθών. Δύο κυρίως δυνατά πάθη ήταν διαδεδομένα: η μέθη και ο σοδομισμός. Τα πάθη αυτά διαπράττονταν χωρίς ντροπή από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Ειδικά για το θέμα αυτό αναγκάστηκε να ασχοληθεί η Σύνοδος των Εκατόν Κεφαλαίων (Στογκλάβ). Η Εκκλησία συνεχώς έλεγχε με το κήρυγμα και απειλούσε με αφορισμούς τους σοδομίτες. Ρώσος ιστορικός αναφέρει ότι «εν Ρωσία η βδελυρά αυτή ακολασία εθεωρείτο “παιγνίδι”, απλή αστειότητας»[6]. Η μέθη ήταν «πάνδημον και ενδημικόν πάθος». Μεθούσαν μέχρι αναισθησίας άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Εργάτες, επαγγελματίες, αξιωματούχοι, ευγενείς, πρεσβευτές «παραδίδονται εις οινοποσίαν κατά τρόπον άφρονα και πίνουσιν επί ημέρας όλας και νύκτας, συχνάκις δε συμβαίνει να αποθνήσκωσιν με το ποτήριον εις την χείρα»[7]. Οι ξένοι εντυπωσιάζονταν από το πάθος της μέθης των Ρώσων και το χαρακτήριζαν ως το κυριότερο ελάττωμά τους.

Αξιοθρήνητη ήταν και η κατάσταση της οικογενείας. Η γυναίκα, η οποία αποτελεί τον πυρήνα της, ήταν αντικείμενο περιφρονήσεως. Θεωρείτο κατώτερη από τον άνδρα και επικίνδυνη, γιατί έχει έμφυτη την κακία, την πονηρία και την δολιότητα. Αντιμετωπιζόταν όχι μόνο ως κακή ύπαρξη, αλλά και ως πηγή κάθε κακού. Σε ομιλίες της εποχής χαρακτηρίζεται η γυναίκα ως κατοικία του διαβόλου.

Λόγω των αντιλήψεων αυτών ο γάμος θεωρείτο πολύ κατώτερος της παρθενίας και αμαρτωλός θεσμός. Γινόταν από λόγους συμφέροντος ή για να ικανοποιήσει φιλοδοξίες. Ο σύζυγος και πατέρας είχε απεριόριστη εξουσία σε όλα. Τα μέλη της οικογενείας όφειλαν απόλυτη υπακοή. Η θέση της μητέρας ήταν θέση δούλης. Τα παιδιά ανατρέφονταν με φόβο και τρόμο με την χρήση ράβδου. Ο άνδρας συνήθως καταπατούσε την συζυγική πίστη, ενώ πολλοί εγκατέλειπαν χωρίς αιτία τις συζύγους τους.

Θλιβερή και απογοητευτική ήταν και η κατάσταση του κλήρου, όπως φαίνεται από τις συγγραφές του αγίου Μαξίμου αλλά και από άλλα κείμενα της εποχής αυτής. Εκτός από την αμάθεια, η ζωή των επισκόπων και των μητροπολιτών προκαλούσε σκανδαλισμό στους πιστούς. Αναφέρονται επίσκοποι τόσο φιλοχρήματοι, κοιλιόδουλοι και μέθυσοι, ώστε οι μητροπολίτες να αναγκάζονται να τους απευθύνουν αυστηρές επιτιμητικές επιστολές. Η φιλοχρηματία ήταν το κυριότερο γνώρισμα των επισκόπων. Θεωρούσαν ιδιοκτησία τις ενορίες τους και τις παραχωρούσαν με ενοίκιο στους ιερείς, οι οποίοι κατ' αυτόν τον τρόπο ήταν φόρου υποτελείς. Ενώ όμως ήταν αυταρχικοί και δεσποτικοί προς τους ιερείς, εκτελούσαν ως ταπεινοί δούλοι το θέλημα των ηγεμόνων και έπαιρναν συνοδικές αποφάσεις σύμφωνα με τις υποδείξεις τους.

Ο υπόλοιπος κλήρος, ολοκληρωτικά σχεδόν αγράμματος, ασκούσε το λειτούργημα της ιερωσύνης ως επάγγελμα. Τα κύρια χαρακτηριστικά του ήταν η αμάθεια, η

φυγοπονία και η άγνοια της έννοιας του λειτουργήματός τους. Οι ιεροπραξίες γίνονταν χωρίς τάξη επειδή οι ιερείς αγνοούσαν το Τυπικό. Ιερείς και ψάλτες παρέλιπαν από τις Ακολουθίες ό,τι ήθελαν. Για ολόκληρο εξάμηνο δεν τελούσαν Θεία Λειτουργία. Το κήρυγμα ήταν εντελώς άγνωστο. Οι Ρώσοι ποιμένες ούτε την συνήθεια, ούτε την δυνατότητα είχαν για διδασκαλία λόγω της αμάθειας. Η ιδιωτική ζωή τους αποτελούσε σκάνδαλο για τον λαό. Δεν διέφεραν από τους λαϊκούς ως προς τα ελαττώματα. Ιδιαίτερα η μέθη ήταν το χαρακτηριστικό πάθος των ιερέων, το οποίο προσπάθησαν να περιορίσουν οι Σύνοδοι του 1503 και του 1552.

Αξιολύπητη ήταν και η κατάσταση της μοναχικής ζωής. Λόγω του πλήθους των μοναχών υπήρχαν πάρα πολλές Μονές. Πολλοί από τους μοναχούς ήταν άσχετοι προς το μοναχικό ιδεώδες. Ο μοναχικός βίος της εποχής ήταν πιστό αντίγραφο της τότε ζωής των λαϊκών και κληρικών. Αμάθεια, άγνοια, περιφρόνηση κάθε μοναστηριακής τάξεως, έλλειψη μοναστηριακού κανονισμού, απουσία επιβλέψεως, ελέγχου και διορθώσεως από τους ιεράρχες, περιφρόνηση και εξευτελισμός των αδυνάτων, φιλοκτημοσύνη, οκνηρία, παρακοή, φιληδονία και μέθη ήταν τα χαρακτηριστικά του μοναχικού βίου κατά τον 16^ο αιώνα[8].

Ουσιαστικός συντελεστής της καταπτώσεως του μοναχικού βίου ήταν και η τεράστια κτηματική περιουσία των Μονών. Αυτή προερχόταν από ατομικές περιουσίες προσερχομένων στον μοναχισμό, από δωρεές και αφιερώσεις ευσεβών πιστών που θεωρούσαν τον μοναχισμό ως το ιδεώδες της χριστιανικής ζωής, από δωρεές εκτάσεων με τα χωριά που βρίσκονταν μέσα σ' αυτές, από ηγεμόνες, ευγενείς, αξιωματούχους όπως και από γαιοκτήμονες, οι οποίοι αφιέρωναν ακαλλιέργητες εκτάσεις με τον όρο να καλλιεργούνται προς όφελος των Μονών.

Ο πλούτος αυξήθηκε κατά την περίοδο του ταταρικού ζυγού. Πολλοί πλούσιοι εμπιστεύονταν στις Μονές για φύλαξη τον κινητό πλούτο τους, ο οποίος μετά τον θάνατό τους περιερχόταν στην κυριότητά τους. Μοναχοί και Μονές ασκούσαν την τοκογλυφία. Δάνειζαν επί υποθήκη την περιουσία τους ή την περιουσία της Μονής, και μετά τις δημεύσεις που ακολουθούσαν λόγω αδυναμίας εξοφλήσεως του δανείου αυξανόταν η περιουσία.

Οι Μονές αποκτούσαν κολοσσιαίες περιουσίες, ιδιαίτερα σε κτήματα, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν πολυάριθμα χωριά με εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπων. Το 1553 η κτηματική περιουσία των Μονών καταλάμβανε το ένα τρίτο του ρωσικού κράτους. Αλλά και αν αυτό είναι υπερβολικό, φανερώνει την οξύτητα του προβλήματος της φεουδαρχίας των Μονών. Οι Μονές ήταν ισχυρότατος εκκλησιαστικο-πολιτικός παράγοντας, αλλά και τεράστιοι οικονομικοί οργανισμοί. Οι υπεύθυνοι σε αυτές δεν φρόντιζαν για την πνευματική και ηθική προκοπή των

μοναχών, αλλά μόνο για την οικονομική δύναμή τους. Την θλιβερή εικόνα της καταπτώσεως του ρωσικού μοναχισμού περιγράφει ο άγιος Μάξιμος στα συγγράμματά του.

Το ποιμαντικό και διαφωτιστικό έργο του Αγίου Μαξίμου

Ο άγιος Μάξιμος, αν και δεν είχε το θεσμικό εκκλησιαστικό αξίωμα του ποιμένου ως επίσκοπος ή ιερέας, είχε την χαρισματική ιερωσύνη· ήταν ο χαρισματικός ποιμένας, «ο καλός ποιμένας που γνώριζε τα πρόβατά του και αναγνωριζόταν ο ίδιος από τα πρόβατά του· ήταν ο αληθινός ποιμένας που θυσίαζε την ψυχή του για να ζήσουν τα πρόβατά του»[\[9\]](#). Αγαπούσε, πονούσε τον λαό. Όλη η ζωή και οι ενέργειές του ήταν μία ανιδιοτελής προσ-φορά για τον άνθρωπο, για την σωτηρία του ποιμνίου.

Πολύ γρήγορα κατάλαβε ότι, αν και πέρασαν πέντε αιώνες από τότε που ο ρωσικός λαός δέχθηκε την Ορθοδοξία από το Βυζάντιο, ουσιαστικά δεν ζούσε χριστιανικά. Αισθανόμενος βαθύτατη θλίψη για την κατάσταση αυτή δεν μπορούσε να μείνει αδιάφορος. Έβλεπε ότι η ανάπλαση των μεγάλων λαϊκών μαζών, οι οποίες ζούσαν μέσα στην αμάθεια και εν πολλοίς την βαρβαρότητα, δεν μπορούσε να προέλθει μόνο από το μεταφραστικό και διορθωτικό έργο των ιερών βιβλίων. Ο λαός χρειαζόταν πλατύτερη και ευρύτερη χειραγωγή για να αντιληφθεί το αυθεν-τικό πνεύμα του Χριστιανισμού. Εξάπλωσε την δράση του σε όλες τις εκδηλώσεις της ρωσικής ζωής. Με την προφορική, αλλά και την γραπτή διδασκαλία του, έκανε έλεγχο των κακών καταστάσεων και έδειχνε την ανώτερη χριστιανική ζωή. Η πλούσια δημοσιολογική[\[10\]](#) δραστηριότητα του αγίου Μαξίμου στην Ρωσία, η οποία διήρκεσε περισσότερο από 30 χρόνια, αποτελεί ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης των ειδικών ερευνητών, όπως του Ρζίγγα[\[11\]](#). Η ανάμειξή του αυτή στα φλέγοντα ζητήματα ήταν ένας από τους παράγοντες, που τον οδήγησαν στην μαρτυρική ζωή, αλλά και έφεραν την ρωσική αναγέννηση.

Η ρίζα των κακών της ρωσικής ζωής οφειλόταν σε δύο βασικές αιτίες. Από την μία πλευρά στην παραποίηση του Ευαγγελικού μηνύματος και την βίωση ενός νοθευμένου Χριστιανισμού λόγω της σύγχυσης ουσίας και εξωτερικών τύπων της λατρείας, και από την άλλη πλευρά στην μεγάλη αντίθεση των κοινωνικών τάξεων, η οποία δημιουργούσε το αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ των ισχυρών και πλουσίων αρχόντων και του αδύνατου και φτωχού λαού.

Πολύ συχνά αναφέρει ο άγιος Μάξιμος στα συγγράμματά του, ότι το ουσιώδες στοιχείο του Χριστιανισμού είναι η εφαρμογή των θείων εντολών και όχι η εξωτερική τήρηση των τύπων της λατρείας. Η μονομερής τυπολατρία δεν οδηγεί στην σωτηρία της ψυχής, αλλά γίνεται και αιτία μεγαλύτερης κατακρίσεως. Η

εξωτερική ψεύτικη ευλάβεια, χωρίς εσωτερικό πνευματικό αγώνα, δεν προκαλεί τον αγιασμό[12]. Ούτε πολύωρες προσευχές, ούτε εγκράτεια από το φαγητό, αλλά μόνο η τήρηση των εντολών του Θεού έχει αξία[13].

Ως ευκαιρία κατάλληλη για να κατηγορήσει την τυπολατρία και την εξωτερική ευσέβεια των κληρικών και του λαού βρήκε ο άγιος Μάξιμος την καταστροφή της πόλεως Τβέρ από πυρκαϊά. Στον λόγο του παρουσιάζει τον αγαθό επίσκοπο της πόλεως Ακάκιο να εκφράζει την απορία του και να παρακαλεί τον Θεό να αποκαλύψει την αιτία της θείας οργής. Βάζει δε στα χείλη του Κυρίου την εξής απάντηση: «Ενώ έπρεπε να μετανοήσετε ενώπιόν μου για τα αμαρτήματα που συνεχώς διαπράττετε χωρίς αιδώ, εσείς εξοργίζετε ακόμη περισσότερο την αγαθότητά μου, παρουσιάζοντάς μου τις εύηχες ψαλμωδίες και τις δυνατές κωδωνοκρουσίες, τα πολύχρωμα στολίσματα των εικόνων και τα αρωματικά θυμιάματα. Αν μου τα προσφέρετε όλα αυτά από τα δίκαια κέρδη σας και τα δίκαια έργα σας με τάξη, όπως έκανε ο παλαιός Αβελ, τότε τα δέχομαι με ευχαρίστηση, τα προσέχω και σας τα ανταποδίδω με τα θεία χαρίσματά μου, επειδή είμαι δίκαιος και δεν αφήνω χωρίς ανταπόδοση ούτε ένα ποτήρι κρύο νερό. Αν όμως, άνθρωποι, μου τα προσφέρετε από τα άδικα και άνομα κέρδη σας, που αποκτάτε αρπάζοντας ξένες περιουσίες, αυτά όχι μόνο είναι μισητά σε μένα, αφού προέρχονται από τα δάκρυα των ορφανών και των οδυρομένων χηρών και το αίμα των πενήτων, αλλά προκαλούν και την αγανάκτησή μου εναντίον σας! Αυτά λοιπόν με οδηγούν ή να τα καταστρέψω με δυνατό πύρ ή να τα παραδώσω στους βαρβάρους για λεηλασία, όπως επέτρεψα από την δίκαιη οργή μου να συμβεί σε άλλους λαούς, που είναι ασύγκριτα καλύτεροί σας, αλλά, όπως και εσείς, έδειχναν ασέβεια με οινοποσία, υπερηφάνεια, απληστία και με κάθε είδους ασωτία»[14].

Ο άγιος Μάξιμος ασχολήθηκε και με τα λεγόμενα απόκρυφα βιβλία, τα οποία ήταν τότε διαδεδομένα στην Ρωσία. Από τα έργα του γνωρίζουμε ποιά ήταν αυτά, αλλά και το περιεχόμενό τους[15]. Χρησιμοποιώντας αγιογραφικές μαρτυρίες αποκαλύπτει ότι αυτά περιείχαν ψεύτικες διηγήσεις, οι οποίες δεν στηρίζονταν σε ιστορικά γεγονότα, αναμειγμένες με ειδωλολατρικά στοιχεία. Γράφει πλήθος σελίδων για την ανατροπή των φανταστικών πληροφοριών των αποκρύφων και προειδοποιεί τους πιστούς χριστιανούς να μην παρασύρονται από τις αιρετικές διδασκαλίες, οι οποίες είναι αντίθετες προς τις ευαγγελικές και αποστολικές γραφές.

Έντονο αγώνα άρχισε ο άγιος Μάξιμος κατά των διαφόρων δεισιδαιμονιών και προλήψεων, στις οποίες οφειλόταν και η μεγάλη δράση των μάγων σε όλα τα κοινωνικά στρώματα, μάλιστα δε και σε επίσημες κρατικές εμφανίσεις. Συμβουλεύει να μην πιστεύουν στην πρόγνωση του μέλλοντος από το πέταγμα και

τις κραυγές των πτηνών (οιωνοσκοπήσεις και οιωνισμοί), από την παρατήρηση των νεφών, κ.λπ., τα οποία χαρακτηρίζει ως έργα του σατανά. Η μή συμμόρφωση προς την διδασκαλία των αγίων Πατέρων ισοδυναμεί με απώλεια της αιωνίου ζωής.

Αναγκάζεται να γράψει εναντίον της αντιλήψεως ότι η ταφή των πνιγέντων ή φονευθέντων εμπόδιζε την ευφορία της γής. Λόγω της πίστεως αυτής τα πτώματα αυτών των ανθρώπων έμεναν άταφα και τα έρριχναν μακριά από τα καλλιεργούμενα χωράφια, γιατί θα επιδρούσαν βλαβερά στην ευφορία της γής. «Αφρονέστατη ανοησία και απανθρωπότατη αναισθησία» χαρακτηρίζει ο άγιος Μάξιμος την στάση αυτή των ανθρώπων, μάλιστα χριστιανών, και τους φέρει ως παράδειγμα τους ειδωλολάτρες, οι οποίοι δίδασκαν την ταφή των πτωμάτων, όπως και πλήθος παραδειγμάτων από την Αγία Γραφή με τα οποία διδάσκεται η φροντίδα για τους νεκρούς. «Να ντραπούμε την φιλανθρωπία των δελφινιών, θαλασσινών ζώων, τα οποία όταν βρίσκουν πνιγμένο στην θάλασσα, σπρώχνουν το πτώμα προς την ακτή, για να ταφεί από τους ομοίους του»[\[16\]](#). Τελειώνει δε τον λόγο του γράφοντας: «Επομένως αιτία της κάθε ακαρπίας της γής και του συνεχούς κρύου και της ανομβρίας είναι η παράνομη ζωή μας, και όχι η ταφή του πνιγμένου ή σκοτωμένου»[\[17\]](#).

Από όλες τις κακοδοξίες και προλήψεις η περισσότερο διαδεδομένη και επικίνδυνη ήταν η αστρολογία. Την εποχή της δράσεως του αγίου Μαξίμου υπεύθυνος για την διάδοση της πλάνης αυτής ήταν ο Νικόλαος, προσωπικός ιατρός του μεγάλου ηγεμόνα Βασιλείου Γ΄ Ιβάνοβιτς, ο οποίος έμεινε γνωστός στην ρωσική γραμματεία με το προσωνύμιο «Γερμανός». Αυτός, λόγω της ευνοίας και των τιμών που απολάμβανε από τον μεγάλο ηγεμόνα, ασκούσε μεγάλη επιρροή στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Το γεγονός ότι παρασύρονταν από αυτόν άνδρες πολύ μορφωμένοι ανάγκασε τον άγιο Μάξιμο να αφιερώσει πλήθος σελίδων για να καταπολεμήσει συστηματικά και με μεγάλη σφροδρότητα τις αστρολογικές ιδέες [\[18\]](#). Ο άγιος Μάξιμος γνώριζε τις διδασκαλίες των αστρολόγων και την επίδρασή τους ήδη από τις σπουδές του στην Ιταλία.

Η αστρολογία, ως γνωστόν, κλονίζει την πίστη των χριστιανών στην θεία Πρόνοια [19]. Δεν κυβερνά, ούτε προνοεί ο Θεός τον κόσμο, αλλά τα άστρα. Οι αγαθές ή κακές ιδιότητες των ανθρώπων δεν εξαρτώνται από τους ίδιους, αλλά από τους κακοποιούς ή αγαθοποιούς πλανήτες. Οι αστρολόγοι παρακινούν τους ανθρώπους σε κάθε στιγμή της ζωής τους να προσφεύγουν στα διάφορα βιβλία τους (Καζαμίες, ωροσκόπια, Αλμανάκ), στα οποία αναφέρουν ποιά άστρα τους επηρεάζουν στην κάθε ενέργειά τους. Όλα εξαρτώνται από την θέση, την κίνηση, την σύνοδο των άστρων και των ζωδίων του ζωδιακού κύκλου. Αυτά επιδρούν

στην γέννηση, τις πράξεις, την κοινωνική θέση, τις σκέψεις, στην θέληση και γενικά την ψυχική κατάσταση του παρόντος και του μέλλοντος του ανθρώπου. Οι οπαδοί της αστρολογίας, όπως συμβαίνει και σήμερα, καθόριζαν σύμφωνα με τις αστρολογικές ενδείξεις, τις καλές ή κακές ημέρες και ώρες, κατά τις οποίες δεν έπρεπε να αρχίσει κάποιος εργασία, ούτε να ταξιδεύει, αλλά να περιμένει το καλό άστρο, για να επιτύχει την εύνοια της τύχης.

Ο άγιος Μάξιμος αναφέρει στα έργα του την προέλευση της αστρολογίας από τους Πέρσες μάγους. Από αυτούς την παρέλαβαν οι Ασύριοι και οι Αιγύπτιοι, και από αυτούς οι αρχαίοι Έλληνες. Μεταδόθηκε στην Δύση από τους Αραβες και από αυτούς την δανείσθηκαν «οι κακόδοξοι Λατίνοι και οι υπερήφανοι Γερμανοί».

Ο άγιος Μάξιμος χαρακτηρίζει την αστρολογία «σατανική πλάνη». Όλα όσα λέγονται για τα άστρα, ότι από αυτά εξαρτάται κάθε καλό ή κακό, είναι διδασκαλίες του διαβόλου, ο οποίος παρουσιάζει τον Θεό ως δημιουργό κακοποιών άστρων, ενώ είναι δημιουργός μόνο του αγαθού. «Ποιά σωφροσύνη, ποιά φρόνηση, δικαιοσύνη και ανδρεία μπορεί να διδάξει η αστρολογία, η οποία καταστρέφει όλους τους θείους νόμους αντιθέτοντας στην θεία νομοθεσία την δύναμη και τον νόμο των άστρων, και ό,τι εξαρτάται από την δική μας βούληση και εξουσία, δηλαδή τις αρετές και τις κακίες, το αποδίδει στις αλλαγές της ροής των άστρων; Τί άλλο συμπεραίνεται απ' αυτά, αν όχι ότι ο πανάγαθος Θεός είναι αίτιος και δημιουργός του κακού, αφού τα άστρα είναι δημιουργήματά του»;[20]

Τα επιχειρήματα κατά της αστρολογίας αντλεί ο άγιος Μάξιμος κυρίως από την Αγία Γραφή και τους Πατέρες της Εκκλησίας. Καταφεύγει έπειτα στους φιλοσόφους, παραθέτει δε και παραδείγματα από την ιστορία και την καθημερινή ζωή. Τονίζει ότι η «τύχη» του κάθε ανθρώπου βρίσκεται κάτω από την άμεση επίδραση της θείας θελήσεως του δίκαιου Κριτή και προνοητή, ο οποίος ενεργεί για τον κάθε άνθρωπο κατά τρόπο ανεξιχνίαστο, που γνωρίζει μόνος αυτός και όχι η μυθολογική τύχη ή ο ζωδιακός κύκλος.

Αφού αναφέρει ονόματα βασιλέων και αρχόντων από την Παλαιά Διαθήκη (Δαβίδ, Γεδεών, Εζεκίας, Μανασσής, Ιωσήφ, Μωυσής), οι οποίοι υψώθηκαν, τιμήθηκαν και δοξάσθηκαν γιατί κατέφυγαν στον Θεό και όχι στους αστρολόγους, παραθέτει τις γνώμες μεγάλων Πατέρων κατά της αστρολογίας (Μεγάλου Βασιλείου, Γρηγορίου του Θεολόγου, Γρηγορίου Ακραγαντίνων, Ιωάννου του Χρυσοστόμου και Αυγουστίνου). «Την ψεύτικη αυτή γνώση», συνεχίζει ο άγιος Μάξιμος, «όχι μόνο οι υπέρμαχοι της Εκκλησίας του Χριστού δίκαια καταδικάζουν, αλλά και αυτός ο μεγαλύτερος των φιλοσόφων Πλάτωνας την διώχνει μακριά από την πολιτική ζωή» [21]. Για να γίνει πειστικότερος, αναφέρει παραδείγματα αποτυχίας των αστρολογικών προφητειών, την εξορία των Ιταλών αστρολόγων από τους

Ρωμαίους αυτοκράτορες και την απαγόρευση της αστρολογίας από την βυζαντινή νομοθεσία.

Αν ο νους και η θέληση του ανθρώπου, λέγει ο άγιος Μάξιμος, είναι υποχείρια των άστρων και διευθύνονται προς το κακό ή το καλό από αυτά, τότε όλα είναι μάταια και ανωφελή. Μάταιο το αποστολικό κήρυγμα, περιττός ο νόμος του Ευαγγελίου και οι προσευχές, μάταιες και οι θρησκευτικές μας πεποιθήσεις. Τα άστρα έχουν απεριόριστη εξουσία και μας σύρουν διά της βίας προς το κακό ή το καλό. Μή προσπαθούμε μάταια να ασκήσουμε την αρετή και να αποφύγουμε την αμαρτία, αφού βρισκόμαστε κάτω από την κυριαρχία ενός κακού κυρίου. Μή προσπαθούμε να απαλλαγούμε από τον κλήρο, ο οποίος μας έτυχε. Είμαστε καταναγκασμένοι, χωρίς να το θέλουμε, να κάνουμε το κακό. Δεν πρέπει να φοβόμαστε τα φοβερά βασανιστήρια του δίκαιου Κριτή, εφόσον κάνουμε το κακό χωρίς την θέλησή μας. Και αυτός, ο οποίος εξασκεί όλες τις αρετές, ας μή περιμένει ανταπόδοση και αμοιβή από τον αληθινό Δικαιοκρίτη, γιατί οι αρετές του δεν προήλθαν από την καλή του θέληση, αλλά από το τυχαίο γεγονός ότι του έπεσε ο κλήρος αγαθού κυρίου, δηλαδή ενός καλού ζωδίου.

Αν όλα τα ανωτέρω είναι ορθά, τότε ο άνθρωπος δεν διαφέρει από τα ζώα, και θα ζεί για την ικανοποίηση της κοιλίας και των σαρκικών ηδονών, χωρίς να σκέφτεται την ουράνια μακαριότητα. Αν τα άστρα είναι η αιτία των αγαθών και των κακών, τότε δεν εκβιάζεται η προαίρεση του ανθρώπου εφόσον κανένας δεν είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του;[\[22\]](#) Είναι άδικος ο Θεός, ο οποίος έδωσε εντολές γνωρίζοντας ότι ο άνθρωπος δεν είναι ελεύθερος να τις τηρήσει λόγω της υποταγής του στην καταναγκαστική δύναμη των άστρων.

Ο άγιος Μάξιμος διαχωρίζει στα έργα του την γνώση «τής επιστήμης του ουρανού» (αστρονομίας) και επεξηγεί τις επικρίσεις του κατά της πλάνης της αστρολογίας. Οι αστρονομικές γνώσεις της περιστροφής, εμφανίσεως, εξαφανίσεως και κινήσεως των άστρων είναι αναγκαίες και ωφέλιμες για την ζωή του ανθρώπου, γιατί υπολογίζονται οι αιώνες, η τήρηση του πασχαλίου κύκλου και οι εποχές του έτους. Βοηθούν τους ναυτικούς στα ταξίδια τους και τους γεωργούς στις αγροτικές τους ασχολίες. «Τα άστρα είναι στην υπηρεσία σου, επειδή δημιουργήθηκαν για να σε υπηρετούν και όχι να σε εξουσιάζουν»[\[23\]](#).

Πράγματι τα κείμενα του αγίου Μαξίμου κατά της πλάνης της αστρολογίας που ήταν θαυμάσια και πειστικά προξένησαν μεγάλη ωφέλεια στην ρωσική κοινωνία, όπως και όλα τα έργα του κατά των δεισιδαιμονιών και προλήψεων και της γραμματείας των αποκρύφων[\[24\]](#).

Η παρουσία του αγίου Μαξίμου στην πρωτεύουσα του κράτους και η άμεση επαφή

του με το περιβάλλον των ανακτόρων τον έκαναν γνώστη των προσωπικών ελλείψεων και αρνητικών στοιχείων των αρχόντων, όπως και του ιδίου του μεγάλου ηγεμόνα. Αγάπησε και συμπόνεσε τον λαό αλλά και τους άρχοντες για την αμάθεια και την μή ορθοπραξία τους. Έτσι θεώρησε καθήκον του να περιγράψει με υπομνήματα και επιστολές το πρότυπο του γνησίου ηγεμόνα, να δώσει συμβουλές για μια καλή διακυβέρνηση και να στιγματίσει τις εγκληματικές παρεκτροπές των αρχόντων από τις οποίες έπασχε ο ρωσικός λαός. Ο αληθινός ηγεμόνας μεριμνά από την μια να ρυθμίζει την ζωή των υπηκόων του με την δικαιοσύνη και την ευνομία (τούς καλούς νόμους), από την άλλη δε να νικά τα τρία πάθη (φιληδονία, φιλοδοξία, φίλαργυρία), τα οποία τυραννούν τις ψυχές των αρχόντων. Η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και η πραότητα είναι οι τρεις αρετές, τις οποίες πρέπει να έχει ο αληθινά ορθόδοξος βασιλιάς. Στις αρετές αυτές προσθέτει ο άγιος Μάξιμος την ευσέβεια και την φιλανθρωπία προς τους υπηκόους, ιδιαίτερα τους φτωχούς, τις χήρες, τα ορφανά και τους αδικουμένους. Η τήρηση των εντολών του Θεού από τον μεγάλο ηγεμόνα θα προσελκύει την εύνοια και την βοήθειά Του [\[25\]](#).

Είναι άξιο ιδιαίτερας προσοχής ότι κατά την περίοδο αυτή εκδηλώνεται ξεχωριστό ενδιαφέρον για την περιγραφή των χαρακτηριστικών του σωστού ηγεμόνα. Έτσι παράλληλα προς τον Ηγεμόνα του Φλωρεντιανού Νικολό Μακιαβέλη (1469-1527), που αποτέλεσε πρότυπο στυγνού εξουσιομανούς πολιτικού άρχοντα στην Δύση, και μαζί με την περιγραφή του ησυχαστή ηγεμόνα που παρουσίασε ο ηγεμόνας της Βλαχίας Νεαγκόε Μπασσαράμπ (1512-1521) στην Διδασκαλία προς τον υιό του Θεοδόσιο [\[26\]](#), έχουμε και από τον άγιο Μάξιμο την σκιαγράφιση του αληθινού ορθοδόξου ηγεμόνα μέσα από λόγους και επιστολές του προς τους μεγάλους ηγεμόνες Βασίλειο Γ' και Ιβάν ??.

Ο λόγος του πολλές φορές γίνεται ελεγκτικός, στηλιτευτικός, σκληρός· «τίς δύναται αυτού ακούειν;» [\[27\]](#) Αλλά αυτό το κάνει, όταν το επιβάλλει το ποιμαντικό του καθήκον. Ο απόστολος Παύλος συστήνει, η διδαχή που πρέπει να γίνεται από τον ποιμένα σε κάθε περίπτωση να είναι παρακλητική, αλλά δεν λησμονεί να συμβουλεύει και το «έλεγξον, επιτίμησον» [\[28\]](#). Πώς θα μπορούσε διαφορετικά ο Μάξιμος να πείσει τους σκληρούς, αγροίκους και χονδροειδείς στον χαρακτήρα Ρώσους να μετανοήσουν, να αλλάξουν τρόπο ζωής; Ο άγιος Μάξιμος ήταν μία ευγενής ψυχή. Μία ανάγνωση των επιστολών του κατά την περίοδο που βρισκόταν στην Ιταλία μας το επιβεβαιώνει [\[29\]](#). Αυτή η φυσική ευγένεια που είχε από μικρός, σίγουρα θα καλλιεργήθηκε και θα μεταμορφώθηκε στην κατά Χριστόν ευγένεια, την περίοδο που έζησε στο Βατοπαίδι. Εξάλλου και οι επιστολές και οι λόγοι που έγραψε στην Ρωσία φανερώνουν αυτήν την ευγένεια.

Εκτός από την προσπάθεια που κατέβαλε ο άγιος Μάξιμος για να προσφέρει στον ρωσικό λαό μία διδασκαλία εφαρμοσμένης χριστιανικής ηθικής ως απόρροια της εμπειρικής προσωπικής σχέσης με τον Θεό, τον βλέπουμε να προσφέρει όλα τα φυσικά τάλαντα και τις γνώσεις του για την καλύτερη επιστημονική κατάρτιση των συγχρόνων του Ρώσων. Έτσι διδάσκει σε όλους τους μαθητές του γραμματική της ρωσικής γλώσσας. Ο άγιος Μάξιμος μετέφρασε στα ρωσικά τουλάχιστον 100 λήμματα από το λεξικό Σουίδα[30]. Ο Μπουντόβνιτς γράφει ότι η θεωρία του Μαξίμου περί γραμματικής είναι η πρώτη πιο τελειοποιημένη στην Ρωσία[31]. Η Ματχαουζέροβα τονίζει ότι η προσφορά του αγίου Μαξίμου πάνω στην γραμματική θεωρία και στην ποίηση είναι πολύ μεγάλη[32]. Η Ρωσίδα φιλόλογος Κοφτούν αναγνωρίζει την σύνταξη λεξικού από τον άγιο Μάξιμο[33] τονίζοντας ότι αυτός είχε μεγάλη φιλολογική πείρα και επιδεξιότητα στην ρωσική γλώσσα[34]. Ο ίδιος ο άγιος αναφέρει σε έναν λόγο του με πολλή ταπείνωση ότι αν ο Θεός του έχει δώσει ένα χάρισμα, αυτό είναι της κατανόησης των γλωσσών και της ερμηνείας τους [35].

Με την προτροπή του αγίου Μαξίμου ο τσάρος Ιβάν Δ΄ και ο μητροπολίτης Μόσχας Μακάριος πραγματοποίησαν σύσκεψη το 1553, όπου αποφάσισαν την ίδρυση τυπογραφείου. Ο Μάξιμος είχε γνωρίσει πολύ καλά και συνεργαζόταν στην Βενετία με τους τυπογράφους, τον Ιταλό Αλδο Μανούτιο και τους Έλληνες Ζαχαρία Καλλιέργη και Νικόλαο Βλαστό. Τελικά το πρώτο τυπογραφείο στην Ρωσία ιδρύθηκε το 1560 στο Κρεμλίνο, ακριβώς 4 χρόνια μετά την κοίμηση του αγίου και σύμφωνα με την επιθυμία του[36].

Πηγή: Άπαντα Αγίου Μαξίμου Γραικού, Αγίου Μαξίμου Γραικού Λόγοι, Τόμος Α΄, Μετάφραση: Μάξιμος Τσμπένκο – Τιμόθεος Γκίμον, Έκδοσις Ιεράς Μεγίστης Μονής Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011.

[1]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π., σσ. 63-95.

[2]. Αρχιμ. Βασιλείου Στεφανίδου, Εκκλησιαστική Ιστορία, Αθήναι 1959 σ. 764. «Εν τή ρωσική Εκκλησία υπήρχον εσφαλμένα εκκλησιαστικά έθιμα και εν τοίς εκκλησιαστικοίς βιβλίοις διάφορα λάθη. Ούτω, τό σημείον τού σταυρού έκαμον διά

δύο δακτύλων, τήν διά τής χειρός ευλογίαν έκαμον ιερείς διά δύο δακτύλων, τό “αλληλούϊα” τής δοξολογίας έλεγον δίσ, τήν λιτανείαν τών εγκαινίων ετέλουν εκ τών αριστερών πρός τά δεξιά, τόν δέ πώγωνα εθεώρουν ιερόν. Εν τοίς εκκλησιαστικοίς βιβλίοις ο πατήρ Θεός ωνομάζετο αμήτωρ καί άκτιστος κατά τήν φύσιν, ενώ ο Χριστός ωνομάζετο κτίσμα, δημιούργημα καί απλούς άνθρωπος, εν τώ συμβόλω τής πίστεως αντί “καί Μαρίας τής παρθένου” έκειτο “εκ Μαρίας τής παρθένου”, αντί “εις τό πνεύμα τό κύριον” έκειτο “εις τό πνεύμα τό αληθινόν”, εν ταίς δεήσεσιν αντί “τής άνωθεν ειρήνης” έκειτο “τού άνωθεν κόσμου” κ.τ.λ. Μάξιμος ο Αγιορείτης (ή ο Έλληνας), κληθείς εις Ρωσσίαν υπό τού ηγεμόνος Βασιλείου, πρώτος παρετήρησε τά μνημονευθέντα σφάλματα καί ηθέλησε νά διορθώση αυτά, αλλά κατεδιώχθη ως αιρετικός καί διαφθορεύς τών θεοπνεύστων, ως ενόμιζον, εκκλησιαστικών βιβλίων. Πολλά παθών, απέθανε πλησίον τής Μόσχας».

[3]. Για τό παράθεμα βλ. ????????? ??????????, ό.π., σ. 70.

[4]. Βλ. ??????? ??????????, Μάξιμος ο Γραικός καί οι εκκλησιαστικές επιδιώξεις τής Μόσχας, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 51.

[5]. Βλ. Nikolaj Karamzin, Istorija gosudarstva rossijskago (Ιστορία τού ρωσικού κράτους), τόμ. 5, Αγία Πετρούπολη 1819, σσ. 420-426, 444.

[6]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 80.

[7]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 79.

[8]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π., σσ. 88-95, όπου υπάρχει λεπτομερής ανάλυση τής κατάστασης τού μοναχικού βίου.

[9]. Βλ. Ιω. 10,14 καί 10,11.

[10]. Ο όρος «δημοσιολογία» δέν χρησιμοποιείται στην ελληνική γραμματεία, είναι όμως πολύ συχνός στην ρωσική γραμματεία. Διαφέρει από τήν δημοσιογραφία ως πρός τήν ποιότητα. Πρόκειται περί λογοτεχνικού είδους. «Δημοσιολογία είναι τό είδος τής λογοτεχνίας, πού είναι αφιερωμένο στα επίκαιρα κοινωνικά, πολιτικά ζητήματα καί στην τρέχουσα ζωή τής κοινότητας». Βλ. T.F. Efremova, Bolshoj sovremennyj tolkovnyj slovar russkogo jazyka (Μεγάλο σύγχρονο ερμηνευτικό

λεξικό τής ρωσικής γλώσσας), Μόσχα 2006 (ψηφιακή έκδοση).

[11]. Βλ. Vjacheslav Rzhiga, «Opyty po istorii russkoj publicistiki XVI veka. Maksim Grek kak publicist» («Ο Μάξιμος ο Γραικός ως δημοσιολόγος»), περιοδικό Trudy otdela drevnerusskoj literatury (Δελτίο τής Αρχαίας Ρωσικής Φιλολογίας), τχ. 1, έκδ. Ακαδημία τών Επιστημών Ε.Σ.Σ.Δ., Μόσχα καί Λένινγκραντ, 1934, σσ. 5-120.

[12]. Βλ. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 10, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 323-324.

[13]. Βλ. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 1, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 191.

[14]. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 20, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 372.

[15]. Τίτλοι τών αποκρύφων πού επισημάνθηκαν: Ο Αδάμ, Περί τού αμαρτωλού χειρογράφου, Απόκρυφον Αφροδισιανού, Περί τής χειροτονίας τού Χριστού, Απόκρυφη γραφή για τήν διακαινήσιμο εβδομάδα, Περί τού Ιούδα, Απόκρυφο Lucidarius.

[16]. Maksim Grek, Sochinenija, Λόγος XXV, τόμ. 3, Καζάν 1862, σ. 173.

[17]. Βλ. Maksim Grek, Sochinenija, Λόγος X, τόμ. 3, Καζάν 1862, σ. 177.

[18]. Οι θέσεις τού αγίου Μαξίμου για τήν αστρολογία υπάρχουν στά έργα του (σύμφωνα μέ τήν έκδοση τών έργων του από τήν Ακαδημία τού Καζάν): Στόν τόμ. 1 είναι οι Λόγοι 16, 17, 18, 20, 21 καί 22. Στόν τόμ. 2 είναι οι Λόγοι 1, 2 καί 9. Στόν τόμ. 3 είναι ο Λόγος 27.

[19]. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 2, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 207. «Αν όλα κινούνται καί φέρονται από τήν ανάγκη, τότε ο Θεός δέν κυβερνά τό σύμπαν καί δέν έχει καμμία μέριμνα για τό δημιούργημά Του».

[20]. Maksim Grek, Sochinenija, Λόγος XVI, τόμ. 1, Καζάν 1859, σ. 353.

- [21]. Maksim Grek, Sochinenija, Λόγος XVI, τόμ. 1, Καζάν 1859, σ. 354.
- [22]. Βλ. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 2, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 223.
- [23]. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, Λόγος 2, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011, σ. 224.
- [24]. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, ό.π., σ. 131.
- [25]. Βλ. Αγίου Μαξιμου Γραικου, Λόγοι, τόμ. ??, έκδ. Ι.Μ.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος 2011. Λόγοι 26, 27, 28.
- [26]. Βλ. ???????? ??????????, Πρόσωπο καί θεσμοί, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 150-151.
- [27]. Ιω. 6,60.
- [28]. Βλ. Β΄ Τιμ. 4,2.
- [29]. Βλ. Prepodobnyj Maksim Grek, Sochinenija, τόμ. 1, εκδ. Indrik, Μόσχα 2008, σσ. 86-100.
- [30]. Βλ. Nina Sinicyna, Maksim Grek v Rossii, Μόσχα 1977, σσ. 67-69.
- [31]. Βλ. Isaak Boudonnic, Rousskaja Poublicistika XVI v. (Ρωσική δημοσιολογία), Μόσχα 1947, σ. 146.
- [32]. Βλ. Svetla Mathauzerova, Drevnerusskie teorii iskusstva slova, Πράγα 1976, σσ. 91-100.
- [33]. Ludmila Kovtun, Lexikografija v Moskovskoj Rusi, XVI - nach. XVII (Η λεξικογραφία στην μοσχοβίτικη Ρωσία τού 16^{ου}-αρχές 17^{ου} αιώνα), Λένινγκραντ 1975, σσ. 103-104.

[34]. Ludmila Kovtun, ό.π., σσ. 54-63.

[35]. Βλ. Maksim Grek, Sochinenija, Λόγος Χ, τόμ. 3, Καζάν 1862, σ. 89.

[36]. Βλ. ????????? ??????????, ό.π., σ. 486

<http://bit.ly/10hZWws>